

Anmeldelser og Noter

DIAPSALMATA

Christtreus Bogtrykkeri i København har udsendt en bibliofil Udgave af de berømte Diapsalmata fra 1. Del af Enten–Eller. Ideen kan der næppe indvendes noget imod, Udførelsen er nydelig; men havde det mon ikke været paa sin Plads at bringe i hvert Fald nogle indledende Linier, der passende kunde have indeholdt en Oplysning om Titlens Betydning? Den traditionelle Oversættelse: Mellemspil er jo ganske misvisende, medens Omkvæd er den rette.

N. Th.

Søren Kierkegaard:

PHILOSOPHISKE SMULER

Udgivet med Indledning og Kommentar af Niels Thulstrup. XLIII og 214 S. Munksgaard, København, 1955.

Det er forbavsende, at ingen tidligere er kommet på denne idé. Vi har jo en mængde kommentarer til den europæiske litteraturs mesterværker, som ikke lader en tøddel af teksten gå upåagtet hen. Den bliver endevendt på alle led-der og kanter med det ene formål at nå til en så fyldestgørende forståelse som muligt. Den biografiske baggrund bliver klarlagt, virkelige eller skjulte citater verificeret, det litterære værks anledning og formål undersøgt, dets struktur bestemt – helst ud fra en midtpunktsdannende idé eller oplevelse, og endelig bliver selve værket placeret i forhold til samtiden. Det er forbavsende, at vi indtil denne udgave ikke

har ejet en sådan kommentar til Søren Kierkegaards værker på dansk. Tyske forskere er ganske vist gået i gang med opgaven. Men ingen burde dog være mere egnet til en sådan opgave end en dansk forsker. Ingen anden end en dansk forsker burde vel bedre kunne tolke de skjulte eller åbenlyse bånd, som knytter den »store Danskers« værk til hans land og hans folk.

Niels Thulstrup har skænket os »denne første danske indledede og kommenterede Udgave af Søren Kierkegaards Philosophiske Smuler« (208). Teksten fylder i den smukt trykte udgave 106 sider. Dertil kommer en fyldig indledning på 43 sider og 96 sider kommentar. Teksten er gengivet efter Drachmanns 2. udgave i de Samlede Værker, IV, 2. udg., 1923. Dog er afvigelser, som findes enten i originaludgaven eller i S. K.'s egenhændige manuskript eller i concepten, anført i et tekstkritisk apparat. Man er også taknemmelig for et udførligt personregister.

Den historiske indlednings almindelige del tager sit udgangspunkt i den lessingske problematik og fører den tilbage til Leibnitz' distinktion mellem fornufts- og erfaringssandheder. Derefter følger en knap og klar fremstilling af Kants, Fichtes, Schleiermachers, Hegels, Strauss' og Feuerbachs religionsfilosofiske systemer. I indledningens specielle del placeres værket i S. K.'s øvrige produktion, især dog i sammen-

hæng med hans religionsfilosofiske studier i årene 1842–43. Derefter følger en redegørelse for kompositionen og tankegangen i *Philosophiske Smuler*, samt en undersøgelse af pseudonymitetsproblemet. Der vises her, at pseudonymet (= Johannes Climacus) i dette tilfælde udtrykker S. K.'s egen anskuelse. Det godtgøres på overbevisende måde, at S. K.'s sprogbrug og hans skrifts opbygning ganske vist er præget af idealismen, men at dette ikke betyder, at han står i et indre afhængighedsforhold til den. Han har blot som psykologisk fremgangsmåde benyttet sig af sin modstanders udgangspunkt og terminologi for derigennem at vise kristendommens forskellighed fra den. I et sidste afsnit omtales kort skriftets modtagelse og senere skæbne.

Denne indledning forekommer anmelderen at være et mesterværk en miniature. Den er grundig, klar og knap, og den ledsages af meget fyldige litteraturangivelser, der kan føre én videre. Den tilfredsstillende både den litterære og den religionsfilosofiske læser. Blot kunde man have ønsket, at udgiveren havde vist lidt større forsigtighed med for kategorisk at identificere S. K.'s ansuelser med det Nye Testamentes. Om denne sag er der næppe enighed blandt forskere.

Udgiveren må jo ikke glemme, at S. K.'s opgør med idealismen sker ud fra reformatoriske forudsætninger, som naturligvis har indflydelse på undersøgelsens resultat og gangen i bevisførelsen. Det er jo ikke rigtigt, at S. K.'s opgør med idealismen er det eneste mulige på kristen basis.

I den egentlige tekstkommentar (s. 111–207) er der nedlagt et imponerende arbejde. På ganske få undtagelser nær er alle citater verificerede. S. K. var jo en meget belæst mand. Hvilken myreflid har ikke været nødvendig for at gå de mange klassiske og moderne tekststeder efter og finde ud af de indviklede afhængigheds- eller modsætningsforhold til den romantiske filosofi, især Hegel og Schelling og til deres danske disciple. Selv i denne udgave vil teksten dog volde også den opmærksomme læser mange vanskeligheder. Men Thulstrups kommentar betyder en stor lettelse. Som en god gartner gør han alt for at planten kan vokse – ved egen kraft. Kierkegaardforskningen er med denne udgave kommet et stort stykke fremad. Man må ønske, at S. K.'s andre vanskeligt tilgængelige religionsfilosofiske skrifter snart vil få en lignende grundig, nøjagtig og pålidelig kommentar fra den lærde og belæste forskers hånd.

H. Roos.

BREVE OG AKTSTYKKER VEDRØRENDE SØREN KIERKEGAARD

udgivne paa Foranledning af Søren Kierkegaard Selskabet ved Niels Thulstrup. I-II. Munksgaard 1953-54.

Det tjener Søren Kierkegaard Selskabet til megen ære, at det har haft initiativ og kraft nok til at foranstalte denne smukke og overordentlig værdifulde publikation, som på sine næsten 500 store sider rummer en kommenteret udgivelse af alle kendte breve og aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard. Det kan uden videre siges, at man har skabt et standardværk, som vor histo-

riske litteratur ikke har mange paralleler til, og som vil lette Kierkegaard-forskningen, især da den, som drives under historisk synsvinkel, meget betydeligt. Selvsagt må man – når man vil skrabe bunden for alt kendt stof og samle det på eet sted – komme til at trykke breve og akter, som har været kendt og benyttet længe (dokumenterne vedrørende forlovelsen f. ex.), og som har været trykt indtil flere gange før; men ingen skal påstå, at det er overflødig luksus at trykke dem op igen. Kierkegaard-forskningen har bevæget sig ad så mærkelige og tilfældige baner her til lands, at tiden må siges at være inde til virkelig at skabe en publikation, der samlende omfatter alt kendt materiale, og det må prises, at selskabet har haft mod til at skabe en virkelig håndbog uden småligt hensyn til, at meget af stoffet var velkendt forinden.

Det første afsnit rummer personlige dokumenter, fra dåbsattest til testamente. Det mest interessante er uden tvivl her sygejournalen; den har jo nok været benyttet før, men aldrig været kendt i sin helhed, og ved man lidt om, hvad den har været brugt til af besynderligheder, må det kaldes et stort plus, at den nu foreligger in extenso. Det sidste afsnit gengiver de Kierkegaard-dedikationer, udgiverne har kendt; det er vel det mindst interessante, og det er iøvrigt heller ikke fuldstændigt, der findes flere dedikations-exemplarer end de her nævnte. Tilmed er de fleste af dedikationerne ret ligegyldige, morsomme er i virkeligheden kun de af dem, der er rettet til skuespillere. Men hovedinteressen samler sig om de 312 numre

omfattende brevstoffet; mere end en trediedel af dem er hidtil utrykte, og det er naturligvis dem, man særlig kaster sig over. Der er først en del familiebreve mellem Kierkegaard og navnlig familiens yngre medlemmer. Den almene betydning af disse breve er vel gennemgående ringe, men mens Kierkegaard ikke just afslører sig fra sin mest tiltalende side som brevskriver, navnlig ikke når det gælder »højststående« personligheder, må det siges, at disse »onkel-breve« virkelig er helt igennem henrivende og yderst charmante. Som eksempel på den udsøgte blanding af næsegrus underdanighed og let ironisk forbeholdenhed, som Kierkegaard ofte lægger for dagen i sine breve, kunde man instar omnium nævne brevene til H. N. Clausen; langt mere naturlige og nok så interessante er brevene til Kolderup-Rosenvinge, til hvem et par hidtil utrykte også offentliggøres, men det vigtigste og mest spændende i det hidtil utrykte stof forekommer mig at være den ganske store samling af breve mellem Kierkegaard og Rasmus Nielsen; navnlig af den sidste får man et sympatisk indtryk, og i al deres kortfattedhed yder brevene et godt bidrag til at få uddybet forholdet – tornefuldt som det blev – mellem de to og til bedre at få placeret Nielsen i halvtredsernes og tredsernes åndsliv. Desuden bør man nævne et par interessante breve fra Boesen mellem de hidtil utrykte, og da navnlig tre breve fra H. P. Kofoed-Hansen; de er fremragende bidrag til vor almindelige kirkehistorie.

Om selve udgivelsen er at sige, at den

er mønstergyldig, og til kommentaren har udgiveren sikret sig så kvalificeret bistand, at den opfylder ethvert rimeligt krav. Selsagt kan det diskuteres, om den ikke sine steder er lovlig bred; andre steder lades man en smule i stikken. Det er mit indtryk, at hvor kommentarstoffet står i relation til Kierkegaard selv, hans skrifter, papirer og personalhistorie, er den ypperlig og uovertræffelig; hvor det gælder den almindelige historiske baggrund kunde der være et og andet at føje til; og jeg vilde have fundet det rimeligt, om man f. ex. havde ladet en medicinsk sagkyndig give en virkelig kommentar til sygejournalen, ikke blot ladet sig nøje med et citat af H. Helwigs mere almindeligt holdte vurdering af den. Men de små kritiske bemærkninger, man kunde gøre, vil under alle omstændigheder blive endda meget små og helt drukne i den anerkendelse selve arbejdet, utrolig flittigt som det er, på at sætte aktstykkerne ind i en tidshistorisk ramme så afgjort fortjener. Der bliver i grunden for en recensent intet andet tilbage end at udtrykke sin taknemlighed og beundring overfor selskabets initiativ og udgiverens energi og duelighed.

P. G. Lindhardt.

Helmut Thielicke:

THEOLOGISCHE ETHIK, II Bd.
Entfaltung I. Teil. Tübingen 1955, 644 pp.
J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).

Beklageligvis er det endnu ikke muligt, som forudset i Omtalen af Bd. I af Helmut Thielickes Etik, at foretage nogen endelig Vurdering af det lærde og velovervejede Værk. Det nu fore-

liggende Bd. II indeholder ikke hele den »specielle Del« af Etikken, men skal efterfølges af i hvert Fald endnu et Delbind.

I nær Tilknytning til Principlæren, der blev meget udførligt fremstillet i Bd. I, gaar Forfatteren her over til Etikens praktiske Del; men selv om han behandler de gængse Emner, saa er baade Behandlingsmaaden, Problemløsningerne og selve Maaden af formulere Problemerne paa original og forekommer i flere Henseender frugtbar. Ligesom i det næsten samtidige Værk af Walter Künneth *Politik zwischen Dämon und Gott, eine christliche Ethik des Politischen* bestræber Thielicke sig her paa en Fastholden af genuint paulinsk-lutherske Anskuelser. I den videre Udførelse er han dog stort set sin egen Herre.

Den etiske Problematik for menneskelig Handeln viser sig, siger Thielicke, ikke blot ved at vi konfronteres med Normer, men ved Mødet med den faktiske Virkelighed. Denne Virkelighed, som ethvert Menneske uden videre og uundgaaeligt befinder sig i, maa da gøres til Genstand for en teologisk Analyse. Udgangspunktet for denne maa bestandig være, at denne Verden befinder sig mellem Syndefald og Dom. Det vil sige, at man ikke i det teologiske Arbejde kan udgaa fra Normal-situationer, men fra Grænsesituationer. Herved afværges ogsaa Faren for en pseudoluthersk »Vaabenstilstand« mellem Gud og Verden. Endelig maa Udvalget af Situationsmodeller foretages med Henblik paa, om de er paradigmatisk anvendelige til Udvikling af de

etiske Grundproblemer, dvs. de udvælges under teologisk, og ikke f. eks. under fænomenologisk Aspekt. De teologiske etiske Problemer, saaledes som de er fremstillede i Principlæren søges tydeliggjort ved Eksemplifikation paa bestemte Livsomraader. Dette er saa selve Indholdet af det foreliggende Bind. Først behandles Forholdet mellem Jeg'et og Verden, derpaa følger en meget bred Gennemgang af de forskellige Typer af Konfliktsituationer, hvorpaa Thielicke gaar over til at behandle Menneskets Forhold til Verden og Bindet slutter med et stort Afsnit om Kirken under etisk Aspekt.

Thielicke nævner baade i det foregaaende og i dette Bind adskillige Gange Kierkegaard. Der er dog ingen Steder Tale om mere end flygtige Berøringer, og noget dyberegaaende Opgør med de etiske Problemer, som Kierkegaard rejser i Forfatterskabet, er der ikke Tale om hos Thielicke.

N. Th.

Max Scheler:

GESAMMELTE WERKE Bd. 5

Vom Ewigen im Menschen, 4. durchgesehene Aufl., hrsgg. von Maria Scheler. Bern 1954 488 pp. (Francke Verlag).

Den samlede Udgave af Max Schelers Værker udkommer i et noget langsommere Tempo end planlagt. Man har valgt først at genudgive hans berømte Skrifter og vente med de hidtil utrykte Afhandlinger o. lign.; men dette Princip kan ikke anses for ubetinget heldigt. Saa betydningsfuldt det end er, at de klassiske og skelsættende Værker fra Filosofiens Historie, ogsaa den nyeste,

er tilgængelige i paalidelige Udgaver, saa vigtigt er det ogsaa at fremme Forskningen ved Fremlæggelse af hidtil ukendte Arbejder. Schelers religionsfilosofiske Hovedværk *Vom Ewigen im Menschen*, der første Gang udkom i 1921, hvori det mest betydningsfulde er Postuleringen af et materielt religiøst Apriori, er formodentlig saa kendt, at det kan anses for overflødigt her at gaa nærmere ind paa det. Udgaven er fortrinligt tilrettelagt, langt bedre end de tidligere, som Scheler selv stod for. Med Spænding maa man afvente Bd. 1, der forhaabentlig vil muliggøre en nøjagtig Undersøgelse af Schelers Discipelforhold til Husserl.

N. Th.

Liselotte Richter:

SCHÖPFERISCHER GLAUBE
IM ZEITALTER DER ANGST

Wiesbaden 1954, Hermann Glock's forlag.

Et sympatisk, og i denne tid meget aktuelt thema lover Professor Liselotte Richters bog at behandle. Men vi er straks klar over, at det ikke er et videnskabeligt værk, vi har foran os; allerede bogens lille format vidner nærmere om en andagtsbog, og indtrykket forstærkes ved de mange »meditations-tækster«, som takket være kursiv hurtigt bemærkes.

Forfatterinden finder i den »skabende tro« den eneste medicin mod aandelig destruktion i angstens tid. Gennem henvisning til mystikere, filosoffer og kunstnere vil hun tydeliggøre den skabende tros helbredende magt. Opgaven er lagt bredt an; mon den virkelig kan løses paa denne maade, og

paa kun 182 smaa sider? Fra begyndelsen til slutningen præsenteres læseren for en overvældende mængde navne; det er som om det ene føder det andet, associationer vækker associationer, dog kun hos den kyndige, thi han er den eneste, der uden videre kan forbinde en mening med dem. Kierkegaards udsagn beraabes hyppigt som autoritet. Citaterne, der fylder omtrent en trediedel af bogen, har ingen kildehenvisninger; de anføres heller ikke til studium, men til at meditere over. Der er bredde i bogen, der røber den lærde forfatter – Dr. theol., Dr. phil. og ord. professor i filosofi – som titelbladet allerede fortæller.

Hvad er det egentlig, den »skabende tro«? – og hvilken er »angstens tidsalder«? Desværre er det sidste begreb ganske udefineret; forfattere af de anførte »meditationstekster« stammer lige fra det 14. aarhundrede og op til vore dage, og da det i bogen understreges, at de talte til *deres* tid, maa »angstens tidsalder« strække sig over hele fem aarhundreder; men derved svækkes diagnosen betydeligt og bliver til en almindelighed, næsten entydig med selve verden, med det profane. Dog ser det ud til, at forfatterinden nærmere tænker paa menneskets *personlige* disposition – eller rettere indisposition; men dertil kan næppe anvendes betegnelsen »tidsalder«.

Som helbredelsesmiddel mod angsten anbefales »den skabende tro«. »Schöpferischer Glaube ist voll erst verwirklicht, wenn wir ... von der Stufe erweckender Rezeptivität zur höheren Staffel der hervorbringenden Produk-

tivität originalen Glaubenslebens aufsteigen« (p. 18). Saa sympatisk tesen end lyder, faar læseren ikke en fuldstændig klar forestilling om, hvad denne tro egentlig er, endmindre om der tales om en kristelig eller blot en almenreligiøs størrelse. Forfatterinden ser en direkte linie i den religiøse udvikling lige fra førsokratikerne over mystikere og filosoffer op til vore dage (p. 22), hun adskiller ikke – uden begrundelse, – det almenreligiøse fra det kristelige. Saaledes stiller hun uden videre Taulers trosbegreb paa lige fod med Böhmes, med von Baaders etc., og hun gør ingen forskel mellem f. eks. Luthers og Rilkes Gud; men forskellen er her, det ses netop udfra de paagældendes tilbedelse, der retter sig efter deres tros genstand. Epitetet »schöpferisch«, der bruges om troen, forbindes desuden ogsaa med andre ord, som: Urgrund, Neuwerden, Seele, Gegenwart, Drang, uden at vi er helt klar over meningen; den nærmest beslægtede betegnelse er maaske, som det ogsaa i bogen fordres, adjektivet »lebendig«. Det, forfatterinden anbefaler, er et selvstændigt, levende trosliv.

Lykkes det hende at overbevise læseren? Spørgsmaalet kan kun besvares subjektivt. Den jævne læser kan vist næppe følge med. Det er maaske for hans skyld, at alle definitioner og teologiske nuancer er udeladt, skønt han – og det forekommer ganske umotiveret – undertiden præsenteres for et stykke biografi af den omtalte person, mens han for de flestes vedkommende intet er i stand til at forbinde med dem. Den kyndige, belæste læser derimod vil maaske ikke undgaa at føle sig lidt

generet af henvisninger til alle sider, og savne klarhed, analysen før syntesen, præcision i stedet for nivellering. Han maa have det indtryk, at alt dette ville kunne undgaas, hvis bogen enten var lagt helt videnskabeligt an, eller hvis den havde opgivet de fleste horizontale udsyn og i stedet fordybet sig i en selvstændig, fri tankegang med kun faa, men velbegrundede eksempler.

Trods disse indvendinger er bogen et nyt vidnesbyrd om troens betydning for menneskets og verdens aandelige sundhed – og det er netop dens tendens, der har noget værdifuldt at sige ogsaa i vor tid. Bogen kan betegnes som en andagtsbog for viderekomne, og det er de kyndige, der kan have mest udbytte af den.

Marie Thulstrup.